

MÁK FERENC

FARKASVEREMBEN

ÁGOSTON SÁNDOR ÚTJA A SZÓRVÁNYBÓL A FELSŐHÁZIG

„Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok, hogy hirdesétek / Annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket.” (1Péter 2,9)

Ágoston Sándor – akinek nevét a jugoszláviai magyar reformátusok legkiválóbb püspökeként őrizte meg az emlékezet – az isteni gondviselés útmutatásának köszönhetően Kórógyon kezdte a lelkeszi pályáját. A pályáját – és nem a lelkeszi hivatását, mert ez utóbbit, ahogyan erre maga is szívesen emlékezett, az általa oly nagyon szeretett kórógyi híveitől tanulta meg. Ő nem lelkeszként került a Dráva mocsárvilágába, hanem ott, abban a közösségben vált Isten hűséges szolgálójává. Szívesen emlékezett rá, hogy az igehirdetést mindig a falu lakóinak elvárásaihoz igazította, prédikációinak sikerét mindig a hívek tekintetéből olvasta ki. S a hallgatóság mindig tévedhetetlennek bizonyult – szokásai, ősi erkölcsi szempontjai mentén fogalmazta meg az elvárásait, melyekkel magához formálta, alakította lelkészét is.

A Drávaszög múltunk hosszú évszázadai során a nagyhírű, történelemformáló lelkészeiről vált ismertté, s ha ma – a magyar Délvidék történelmének visszahódításakor – némely közösségek földbirtokos faluépítőkre, írogató, dalolgotó és az eltűnő népi hagyományok begyűjtésén fáradozó tanítóokra, földmérő vagy vízépítő kiszolgált katona-tudósokra emlékeznek szívesen, Baranya déli csücskéről bizvást elmondható: meghívott és befogadott papjai őrizték meg az ottani magyarságot életerőben és szándékban töretlennek – és nagyoknak. Bőségesen találunk erre példát Lábadi Károly *Drávaszög ábécé* (1996) és az *Istenek hajlékai a Drávaszögben* című kötetében, mi több, a Laskóról írott könyveiben a lelkész és a falu közösségének lelki összeforrottságában rejelő történelmi megtartó erő jelentőségére mutatott rá. Kell abban lenni némi igazságnak, hogy Sztárai Mihály, Szegedi Kis István és Laskai Csókás Péter szelleme évszázadokra meghatározta a dörömb köré épült falu életét, szellemét és emberségét. Ugyanezt büszkén elmondhatja magáról Vörösmart, Csúza, Hercegszöllős, Kopács és Kórógy egyaránt – legfeljebb még nem akadt krónikása a történelmének.

Ágoston Sándor halála előtt egy évvel, 1959. július havában papírra vett *Evangéliumi egzisztencia bizonytalan világban* című, mindössze néhány oldalnyi, a *Hogyan lettem lelkipásztor* kérdésre választ kereső önéletrajzá-

ban elmondta, szülőfalujában, Bácsfeketehegyen ugyan református hitben és szellemben nevelkedett, mégsem jutott az eszébe, hogy lelkészi pályára adja a fejét. Még akkor sem, amikor sikeresen érettségizett a nagyhírű kecskeméti református gimnáziumban. Orvos szeretett volna lenni, de a szülei nem tudták ehhez előteremteni a pénzt. „Csupán azért lettem teológus, mert ez volt a legolcsóbb pálya” – olvasható a kései vallomásban. Sikeres középiskolai tanulmányaival a háta mögött ismét az orvosi pályával kacérkodott, állami stipendiumért folyamodott a katoniorvosi parancsnoksághoz – hasztalan. Teológiai érettségivel a zsebben, továbbra is valami hasznos pálya után kutatott, „eszem ágában sem volt, hogy lelkész legyek” – emlékezett hetvenhét évesen a kamasz éveire a püspök. A tanári pálya – talán igen, némi filozófiai pallérozottsággal akár a teológia tanára is lehetne.¹ Ösztöndíjkérelmét elfogadták, biztosították a számára a svájci tanulmányi éveket, s már a bázeli alumneumban a rendelkezésére bocsátott szoba számát is ismerte. Poggyásza már a bázeli vonaton volt, az ifjú bölcsész Budapesten csak azért száll le, hogy elköszönjön jötevéjétől, Baksai Lajos püspök úrtól. A püspöki hivatalban azután közölték vele, hogy Bazel helyett Kórógyra fog menni káplánnak, ahol egy 80 esztendőes öreg lelkész mellett kell hivatalt vállalnia. Vigasztalásként búcsúzáskor az emlékezetébe idézték az ApCsel 16,9–10-et. Mástól kellett megtudnia, hogy Kórógy, ahol őt az eklézsia várta, „egy eldugott kis falu Horvátországban, 24 km-re a legközelebbi vasútállomáshoz”.

Kórógyra érkezve az első volt, hogy megrendelte a Heidelbergi Kátét, amit egészen addig soha nem is látott, hiszen a pesti teológián nem teológusokat, csak hitszónokokat képeztek. Lelkészsé nevelésében azonban a kórógyi hívek játszották a döntő szerepet, azok elvárásainak kellett minden pillanatban megfelelnie. „A kórógyi nép ahhoz a 15 faluhoz tartozik, amely 1000 éve ugyanazon a helyen lakik. Ebből a 15 faluból 10 van Baranyában, a Dráva balparti torkolatánál, és 5 van a Dráva torkolatától délre. Ezen a vidéken valamikor óriási mocsárterület volt. El voltak zárva a világtól, s így tudtak megmaradni a török háborúk idejében. A reformációt 1530–1540 táján fogadták el. Még ma is az akkori bibliafordítás 400 éves nyelvén beszélnek, mind a 150 zsoltárt énekelik. Mind a 15 eklézsia kicsi, valamennyi 200–1000 lelket számlál, de a világmente nem mondanának arról, hogy mindegyiknek külön lelképásztora legyen, pedig egymáshoz közel vannak. Ezelőtt 50 évvel, még minden külső segély nélkül nemcsak lelkészi állást, hanem ezenkívül külön felekezeti iskolát is tartottak fenn. Ezek a régi felekezeti iskolák az első világháború után szűntek meg. A hatóság államosította őket. Maradandó hatásuk abban van, hogy népünk megtanult, és még ma is szeret énekelni. Ezért

¹ ÁGOSTON Sándor: *Evangeliumi egzisztencia bizonytalan világban – Hogyan lettem lelképásztor, önéletrajz, gépirat, Feketics, 1959, 2. p.*

járnak a templomba.”² Ez a hitéhez és a hagyományaihoz hű gyülekezet segítette Ágoston Sándort abban, hogy Istennek tetsző szerepében előbb lelkipásztorrá, majd az idők során egyháza legfőbb gondviselőjévé, a püspökévé váljon.

Mindazonáltal az ifjú lelkész végre kiélhette orvosi hajlamait is: mivel a legközelebbi felcser 24 kilométerre volt, Kórógyon ebbe a mesterségbe is bele kellett tanulnia. Ötféle gyógyszer állt a rendelkezésére – aspirin, chinin, opium tinctura, keserűs és Hoffmann-cseppek –, és ezzel kellett gyógyítani a falu apraját-nagyját. S ha operálni kellett, hát a zsebkesével a chirurgical feladatot is ellátta. És mielőtt ügyvédként nekilátott volna a különböző beadványok megfogalmazásának, meggyógyította az éppen beteg lovakat, s a felfújódott teheneken is segített. „Mikor nem voltam otthon, azt mondták: üres a falu. Mikor otthon voltam, azt mondták: tele van a falu.”³ A falu azonban sokszor üres volt, hiszen a lelkészük távoli települések szórványmagyarjainak a lelki gondozását is ellátta.

Amikor 1943-ban közzétette Csete Istvánnal közösen összeállított *Istentiszteleti rend a szórványokban* című, külsőleg szerény, de jelentőségében annál nagyobb művét, a könyvecskéhez írt *E könyvecske keletkezésének története és használatának módja* című bevezetőjében a püspök elmondta: harminc évvel korábban – tehát az 1910-es években, éppen kórógyi lelkészi hivatása idején – a Julián Egyesület megbízásából több ízben is meglátogatta a boszniai magyar telepeket, köztük Vuicsijákot is. A falu lakosai 1902-ben jöttek a területre, és minden ígéret ellenére nem szántóföldet kaptak, hanem csak amolyan ősrengetegnyi erdőt. Ilyen területen kellett valahogy megteremteni az élet lehetőségét – erdőt kellett irtani ahhoz, hogy művelhető területhez jussanak. A fát nem lehetett eladni, mert annak ott nem volt értéke, legfeljebb ha faszenet égettek, abból teremthettek némi jövedelmet. Elképesztő volt a nyomor abban a faluban. „Mikor én köztük jártam, akkor már félig-meddig szántóvetők voltak. Már cséplőgép is volt a faluban. Sem azelőtt, sem azóta, soha senki meg nem látogatta őket, pedig 100 magyar család élt ott egy rakáson a boszniai nagy hegyek között.”⁴ Ezek között a magukra hagyott magyarok között kellett megtapasztalnia, hogy mérhetetlen elhagyatottságukban még a lelki gondozásukat sem végzi senki, Banyalukáról (Banja Luka) egy trappista barát járt ki hozzájuk évente egyszer misézni – ez volt a legtöbb, amiben részük lehetett. Ennek ellenére a magyar telepések maguk építettek sárból-fából egy kis kápolnát. „Harangjuk sem volt. Egy fáról lógott le egy vasúti sín darab, azzal kongattak vasárnap a templomba. Mert azért minden vasárnap

² *Uo.*, 3–4. p.

³ *Uo.*, 4. p.

⁴ ÁGOSTON Sándor – CSETE István: *Istentiszteleti rend a szórványokban*, Deák Sándor könyvnyomdája, Szabadka, é. n. [1943], 3. p.

összegyülekeztek. Mind római katolikusok voltak. [...] Én is közéjük ültem. Fogalmuk sem volt arról, hogy református pap vagyok. Nem is mondtam meg nekik, nem akartam őket ezzel megzavarni. Együtt énekeltem velük.”⁵ Egy székely atyafi vezette az éneket, egy másik öreg bácskai a Bibliából olvasott fel. Derűsen jegyezte meg Ágoston: akkor tanulta meg a Boldogasszony anyánk...-at.

A szórványban tapasztaltak hatására döntött úgy: Isten szolgáljaként mindent megtesz azért, hogy enyhítsen a Szlavóniában és Boszniában szórványsorban élő magyarok elhagyatottságán.⁶ Az *Istentiszteleti rend a szórványokban* című munkája azért született, hogy segítse a hasonló kiszolgáltatottságban élő református hívek lelki gondozását. „Horvátországban sok magyar él, akiket nem telepített oda senki, hanem 100 évvel ezelőtt Magyarországból kezdtek ide leszivárogni. A gazdasági helyzet hozta magával ezt a lassú leszivárgást. Magyarországon kevés kis földjüket eladták s Horvátországban sok földet vettek az árán. Itt nem volt értéke a földnek. Lehetett kapni földet egy kabátért is, egy üveg pálinkáért is. Így szaporodtak el Horvátországban a magyar szórványok, s köztük sok református család. Ezek felszívódásának megakadályozására a magyar kormány az egyházakat hívta segítségül.”⁷ Ebben a munkában vett részt a kórógyi lelkész – iskolákat szervezett, népkönyvtárakat alapított, tanfelügyelője volt a református felekezeti iskoláknak. Ágoston Sándor tizenhét évig volt kórógyi református lelkész és a horvátországi szórványok lelki gondozója – munkájának emlékét méltán őrizhetné a táj sok-sok nemzedéke.

Amikor 1914-ben kitört a Nagy Háború, Kórógy lelkészét táviratilag Budapestre rendelték, ahol közölték vele, hogy a horvátországi és a boszniai magyar szórványokban végzett lelkészi tevékenysége jutalmául kinevezték Debrecen város és Hajdú vármegye királyi tanfelügyelőjévé – máris elfoglalhatja új helyét és tisztségét. Kórógy után Debrecen! – Ágoston Sándor körül mindenki úszott a boldogságban. „Egy eldugott falusi papból az ország 72 tanfelügyelője között egyszerre a legelső lenni” – kit ne ragadott volna magával a lelkesedés? Csak egy öreg barátja nézett komor tekintettel a szemébe, s intett a fejével, hogy: ne! És ő ebben az isteni gondviselés útmutatását vélte látni – visszatért hát Kórógyra, mert abban az időben a falujára is súlyos meg-

⁵ *Uo.*, 4–5. p. Vucsiják azt jelenti magyarul: ‘farkasfészek’.

⁶ A szórvány fogalma az egyházi törvény I. tc. 10. § f) pontja szerint: „a szórványok olyan polgári közösségek, népesebb puszták és tanyák, melyeken a hívek csekély száma miatt fiók-egyház nem alakulhat”. L.: *Szórványok egyházi gondozása. Irányelvek a diaszpóra-misszió gyakorlására [...]*, készítette Ágoston Sándor eszéki ref. lelkész, az Alsóbaranya-Bács-Szlavóniai Egyházmegye diaszpóra-misszió bizottságának előadója, kiadja a Dunamelléki Ref. Egyházkerület, Franklin-Társulat nyomdája, h. n. [Budapest], é. n. [1916], 5. p.

⁷ ÁGOSTON: *Evangeliumi egzisztencia bizonytalan világban*, 5–6. p.

próbáltatások vártak. „Máig sem bántam meg. Sőt áldom az emlékét az én öreg barátomnak, aki egy néma fejmozdulatával lebeszél” – írta idős korában papírra vetett önéletrajzában a református püspök.⁸ Pedig az igazi megpróbáltatások még csak ezután következtek; Trianon után szülőfalujában, Bácsfeketehegyen előbb lelkésszé (1921. november 27.), majd 1934 után hat-szor egymást követően püspökké választották őt a hívei, s nem kevesebbet, mint a kisebbségi elesettségre jutott magyar reformátusok lelki gondozását kellett magára vállalnia. Egzisztenciális kisértettség, lelki-szellemi kiszolgáltatottság, a királyi diktatúra önkénye, a többségi szerb nemzet részéről tapasztalt megvetés, a magyar közösségen végigsöprő vérbosszú elfeledhetetlen rémülete és az istenhit illegalitásának évei vártak reá az elkövetkező közel negyven esztendő során.

Ágoston Sándor tehát 1914-ben még visszatért kórógyi híveihez, zsoldárral vigasztalni a lelkeket és bicskával gyógyítani a testi nyavalyát. 1915-ben a háború már kegyetlenül megtépázta az ő eklézsiáját is, és mint jó lelkipásztor, most is igyekezett vigasztalni az elesetteket. Az év karácsonyára húszoldalas füzetben szólította meg a fronton szolgáló, a kórházakban szenvedő vagy a fogságban sínylő falubeli férfiakat. Vitte a posta a háborús frontok lövészárkaiba az *Üzenet hazulról* című füzetet, melynek címlapján olvasható: *A kórógyi katonáknak küldi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Ágoston Sándor lelkész.* (És mert a tiszta lélek számadással is tartozik, hát az első füzet belső oldalára nagy jótévőjének írt ajánlást: „Nagyságos Dr. Baksa Lajos úrnak, tiszteletem jeléül, Kórógy, 1915. decz. 23. Ágoston Sándor” – olvasható a fekete téntával rótt dedikációban.)

„Kelt levelem Kórógyon, 1915. december hó 10-én. Kívánom, hogy ezen pár sor írásom lelki-testi épségben és jó egészségben találjon mindnyájukat” – kezdte levelét a lelkész, ünnepélyesen, mintha az Isten színe előtt adna számot a reá bízott nyáj állapotáról. Mindenkit megszólít, mindenkihez szól. Távol élünk egymástól – folytatja levelét –, „Mi itthon, az ősi hajlékokban, ti pedig szeretszettel a nagy világban: ki Szerbiában, ki a távoli havasokon, ki az orosz síkságokon, ki pedig Szibériában, vagy Turkesztánban szomorú rabságban – sokan pedig sehol, mert már nyugosznak a csöndes katona-sírok alatt. De legyetek bárhol, mindenütt rátok gondolunk, benneteket emlegetünk, értetek imádkozunk.”⁹ És következett azok névsora, akik *A hazáért és a királyért, az édes otthonért és szeretteikért hősi halált haltak*, név szerint tízen: Tóth Samu, Dezső Pál, Balázs Péter, Kovács István, Szánki János, Dezső Illés, Gyana János, Pap János, Bencze József és Szekeres Illés – némelyikük szép emlékét fénykép is megörökítette.¹⁰

⁸ Uo., 5. p.

⁹ *Üzenet hazulról – A kórógyi katonáknak küldi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Ágoston Sándor lelkész*, Szlavóniai Magyar Újság nyomdája, Eszék, 1915, 7. p.

¹⁰ Uo., 9. p.

Majd a kórházban és a fogolytáborban sínylődők, az akkor frissen bevonulók, a hősiessen küzdők névsora következett, rendre, ahogy azt az eklézsia feletti számadás megkívánta. Mindenről szót ejtett, amiről tudomása volt, a sebesülés és a halál körülményeiről, a pusztító járványokról és a katonai érdemeikről, a kitüntetésekről is. Tudta, és mindenkinek elmondta, hogy „Gyöke Áron, mint civil kocsis szolgált az olasz harctéren, most beteg Nagyváradon. Dezső István és Dezső Lajos munició-gyártásnál dolgoznak. Deák József és Deák István itthon vannak, mint betegek.”¹¹ Elmondta továbbá azt is, hogy a háború kitörésének napjaiban sok falubeli férfit civil kocsisként mozgósítottak, akik Szerbiától Galíciáig szinte minden fronton megfordultak, s csak hónapok múlva térhettek haza övéikhez. Közülük hetet név szerint is felsorolt. „E szerint tehát összegezve a fentieket: hősi halált haltak 10-en, eltűntek 10-en, hadifogságba kerültek 21-en, katonai szolgálatban vannak 91-en, vagyis hiányzik a falunkból eddig 132 fiatal és javakorabeli férfi.”¹²

A fronton szolgálók számára röviden összefoglalta az otthon történeteket is. Mindenkivel megosztotta nagy fájdalmát, Rózsika kislánya halálát, majd összefoglalta mindazon súlyos csapásokat, amelyek más családokat értek. Hosszan sorolta az elhaltakat, de örömmel újságolta, hogy Bertalan Erzsike tanítókisasszony éppen a mozgósítás napján váltott jegyet Gödöllei tanító úrral, aki viszont nem sokkal ezt követően kénytelen volt bevonulni, így most Erzsike „vőlegényéhez méltó hősiességgel végzi a kettős munkát”. A kántori teendőket a háború kitörése óta Gál Sándor látta el, a hitelszövetkezetben pedig Dávid Lajos szentlászlói tanító könyvelt, akinek Lajos fia sajnos meghalt Szerbiában. Szerencséje volt viszont Kórógyinak az aratás idején. Hetven orosz hadifoglyot vezényeltek a faluba, akiket – mindenki nagy meglepetésére – munkára a helyi gazdákhöz osztottak ki. Mire kiderült a katonai adminisztráció tévedése, a szorgalmas oroszok szépen betakarították a gabonát. A község egyébként, a háború dacára, jól gazdálkodott, s amellet, hogy magát ellátta, 1780 koronát adott hadi célokra és 80 ezer koronát jegyzett hadikölcsönre. Majd így zárta a lelkész az 1915-ös háborús esztendő krónikáját: „Katonák! Munkások! Kocsisok! Sebesültek! Foglyok! Karácsony ünnepére az egész gyülekezet küldi néktek jó kívánságait. S küldöm az egész gyülekezettel jó kívánságomat én is. Megáldjon, megsegítsen, megtartsen, meggyógyítson, megszabadítson, s hozzon vissza benneteket épségben és jó egészségben a mindenható Isten! Ezzel bezárom leveletem, köszöntelek mindnyájatokat – szerető lelkészetek, Ágoston Sándor.”¹³

Csak a lelkészi gondviselés szülte, mégis milyen hatalmas dokumentuma Kórógy népének e könyvecskébe foglalt számvetés. Mennyi együttérzés,

¹¹ *Uo.*, 16. p.

¹² *Uo.*, 17. p.

¹³ *Uo.*, 19–20. p.

mennyi szeretet, mennyi féltés és aggodás sugárzik a soraiból. Elzász püspöke sem félthette nagyobb megrendültséggel Napóleon előrenyomuló hadait, mint féltette Ágoston Sándor saját gyülekezetének embereit a háborútól. A frontra küldött füzetben kilenc hősi halált halt, eltűnt vagy fogságban sínylő kórógyi férfi fényképét is megörökítette, örök emléket állítva ezzel a szenvedőknek.

Ágoston még a világháború éveiben Baranya és Szlavónia központjába, Eszékre helyezték lelkésznek. Ott kellett ellátnia a központi utasításra oda vezényelt MÁV-alkalmazottak, vasúti altisztek, mozdonyvezetők, kalauzok, fékezők és váltókezelők lelki gondozását. De mivel Kórógy református pap nélkül maradt, ő továbbra is kijárt régi híveihez. Úgy gondolta, a háború végével visszatér hozzájuk, ám a nagy összeomlás másként rendezte az életét: Ágoston Sándor szülőfalujában, az általában Feketicsnek ismert Bácsfeketehegyen folytatta lelkészi ténykedését. „40 éves voltam, mikor idejöttem – olvasható az életrajzában. – Egybeesett ez azzal a korszakkal, mikor az első világháború véget ért. Az egyházi életben valami gutaütésszerű állapot uralkodott. [...] Általában az egész garnitúra, mely az egyházi életet kormányozta, eltűnt, s az én kortársaim következtek a vezetésre. Ketten voltunk jó barátok Weimann Péter verbászi lelkésszel. Úgy éreztük, hogy népünk és egyházunk jövőjéért felelősek vagyunk.” Az elkövetkező két évtized során a hozzájuk csatlakozott Klepp Péter torzsai lelkésszel együtt hárman talpra állították a Jugoszláv Királysági Református Egyházat. „Klepp Péter szervezett és kormányzott, mi ketten Weimann Péterrel a lelki életet igyekeztünk szolgálni.”¹⁴ A torzsai lelkész 1928-ban bekövetkezett halála után Ágoston Sándort hívei előbb esperesnek, majd püspöknek választották meg.

A jugoszláviai református egyházmegyék – az egyház jogállásának 1930-as, törvényben való szabályozása után a Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház négy egyházmegyébe tagolódott. Megszervezésének és felépítésének története viszonylag jól dokumentált, egyfelől az 1922 óta megjelenő *Református Árvaházi Naptár* rendszeresen közölte az esperesi – később a püspöki – éves jelentéseket, másfelől az Ágoston Sándor bácsfeketehegyi lelkész szerkesztésében 1921 decemberétől megjelenő *Magvető* című református folyóirat igazi hírlevélként számolt be az egyházi közösségek minden fontos, figyelemre méltó eseményéről, így aránylag könnyen rekonstruálható az egyház vezetőinek az a hatalmas erőfeszítése, mellyel közösséggé szervezték a híveket. Az adatok gazdagságában mégis páratlan az a – címében úgyszólván semmitmondó – *Képek Jugoszláviából* című, mindössze tizenhat oldalas füzet, amely 1929-ben a *Magvető* mellékletként angol, szerb, magyar és német nyelven jelent meg. Szerzője minden bizonnyal maga Ágoston volt, aki abban az esztendőben részt vett a Presbiteri Világszövetség bostoni nagy-

¹⁴ ÁGOSTON: *Evangeliumi egzisztencia bizonytalan világban*, 7–8. p.

gyűlésén, ahol a füzetből 200 példányt osztott szét a résztvevők között. „Az albumot mindenki nagy érdeklődéssel fogadta, s ennek köszönhető, hogy a teljes ülésen felolvasott jelentésemet igen nagy figyelemmel és lelkesedéssel hallgatták végig” – írta éves beszámolójában.¹⁵ A *Képek Jugoszláviából* című kiadvány jószerével csak statisztikai adatokból, helyzetelemzésekből és összefoglaló értékelésekből áll. Szerzője kiemelte: a jugoszláviai református egyházmegye a délszláv állam területén lakó, összes reformátusokra kiterjed, de egyházközségek csak Baranyában (10), Bácskában (15), Bánátban (9), Horvát-Szlavónországban (19) és Prekmurjében (1) vannak. „Ezek a területek 1918 előtt Magyarországhoz tartoztak. Az egyházközségek száma 54, ezekhez tartozik még 12 filia, és számos szórvány (diaszpóra).” Baranyában 6685, a Bácskában 29 123, a Bánátban 12 123, Szlavóniában 16 951, a Muravidéken (Prekmurje) pedig 885, összesen 65 751 református hívet tartottak számon, ami az ország lakosainak mindössze 2,76%-át jelentette.¹⁶ Ezen belül a magyarok száma 50 391, a németeké 14 224, a horvátoké 593, a cseheké pedig 543 volt.¹⁷

A legfőbb gondot azonban akkor is a szórványok gondozása jelentette: évről évre szaporodott azon egyházközségek száma, ahová nem jutott lelkész; 1929-ben az 54 egyházközség közül 26-ban volt lelkész, 28-ban pedig nem. A hiány fő oka, hogy az országban nem folyt teológusképzés, a külföldi oktatásra pedig nem jutott elegendő pénz. Az 1930-as években jutottak el addig, hogy Gachal János, Póth Lajos és mások már a kolozsvári teológián végezhettek a tanulmányaikat. „Az egyházmegye erején felüli áldozatokat hoz a teológusok külföldi stipendiumaira – olvasható a jelentésben –, s ebben a jugoszláv kormány, továbbá a skót és svájci testvérek is támogatják.” A lelkészhiány másik oka az volt, hogy a hatalmas szórványterületek miatt a szolgálat rendkívüli erőfeszítéseket követelt, amit csak kevesen tudtak vállalni. A *Huszonkilenc koldusbot* című fejezetből az is kiderül, hogy az egyházmegyének nem volt lelkészi nyugdíjintézete, ennek folytán a 15 lelkészözeveg és 14 lelkészárva a legnagyobb nyomorban tengette az életét.¹⁸ Ilyen körülmények közepette történt, hogy a jugoszláv reformátusok 1923-ban Bácsfeketehegyen (Feketicson) árvaházat létesítettek, melyet önkéntes adományokból tartottak fenn. A jelentésből kiderül, évi 150 ezer dinár (3000 dollár) költséget fordítottak erre a célra, s így módon kezdetben átlagosan 25 olyan árvát gondoztak és

¹⁵ Esperesi jelentés. A szombori egyházmegyei közgyűlésen 1929. november hó 14-én felolvasta Ágoston Sándor esperes, In: *Református Árvaházi Naptár az 1930-ik esztendőre*, Magvető Iratterjesztése, Minerva Nyomda és Lapkiadó Részvénytársaság, Subotica, é. n. [1929], 50. p.

¹⁶ [ÁGOSTON Sándor]: *Képek Jugoszláviából* [a *Magvető* melléklete angol, szerb, magyar és német nyelven], Minerva, Subotica, 1929, 2. p.

¹⁷ *Uo.*, 13. p.

¹⁸ *Uo.*, 8. p.

neveltek, akik azelőtt nyomorogtak. Ágoston Sándor esperes úr beszámolója szerint Rev. Allen R. Bartholomew-val, az Amerikai Református Egyház kiváló vezetőjével részletesen megtárgyalták a *Képek Jugoszláviából* című kiadvány tartalmát, majd a vendéglátója átvett belőle 600 példányt, s még rendelt belőle 400-at, „hogymind az 1000 példányt a legjobb amerikai családoknál helyezze el”.¹⁹

1921 novemberének utolsó napjaiban megjelent a *Magvető*, a délszláv királyságban élő református keresztyének egyházi lapja. Impresszumában feltüntette: „kiadja a Magvető Iratterjesztése. Szerkesztőség és kiadóhivatal Feketič – Bačka. Megjelenik havonta egyszer. Nyomtatott Pleesz Henrik könyvnyomdájában Novivrbas” (Újverbász). Csak az 1922. márciusi szám címlapján jelent meg szerkesztőként Ágoston Sándor bácsfeketehegyi lelkes neve. A folyóirat kezdetben nyolc (a dupla szám tizenhat), 1941-től tizenhat (a dupla szám harminckét) oldalon közölt híreket a bácskai, bánásgi, szlavóniai és drávaszögi reformátusok életéből. A *magyar anyanyelvű reformátusok elhelyezkedése* (1922. február), a *Vukovári szeretetház* (1922. március), a *Lelkészbeiktató Torontálvásárhelyen* (1922. augusztus–szeptember) és az ehhez fogható, társadalmi gondokat is megfogalmazó írások határozták meg a folyóirat arculatát.

Ágoston szerkesztőként a folyóirat megjelenésének első évfordulóján, 1922 novemberében közölt *Az egy éves Magvető* című számvetésében kiemelte: „lapunk hármashivatását ismertük fel”. *Az ébresztés: az alvó lelkek felébredése. A belső közösség ápolása: ápolja a Szerb–Horvát–Szlovén királysági református keresztyének egyházmegyei közösségét. A külső egység ébrentartása: a békeszerződések nyomán „a magyar református egyház több állam területére tagozódott. Magyarország, Erdély, Szlovákia, Jugoszlávia, Amerika református magyar egyházai mind külön egyházkormányzati területekbe szervezkedtek, de azért összeköt bennünket a hitnek, a reánk kiáradó szent Léleknek, s a Jézus Krisztus láthatatlan Főségének egysége”.*²⁰ Az 1941. januári szám *Húsz esztendő* című vezércikkében ugyancsak Ágoston Sándor megállapította: „Ha végiglapozzuk a *Magvető* és a *Kalendárium* [az *Árvaházi Naptár*] húsz évfolyamát, olvasmányokban, tudósításokban, hírekben, képekben megtaláljuk a jugoszláv református egyház egész eddigi történetét.”²¹

1941 májusában a Délvidék Magyarországhoz történt visszacsatolását követően a református keresztyén egyház lapja, a *Magvető* érezhetően történeti dimenziót és szociológiai súlyt kapott. Az 1941. április–májusi kettős szám első helyen közölte Ágoston Sándor püspök *A délvidéki református keresztyének öröme és hálája* című írását, s ehhez csatolva közzétették *A délvidéki református*

¹⁹ Esperesi jelentés, 51. p.

²⁰ ÁGOSTON Sándor: *Az egy éves Magvető, Magvető*, 1922. november, 3. p.

²¹ ÁGOSTON Sándor: *Húsz esztendő, Magvető*, 1941. január, 1. p.

egyház statisztikáját is. Az 1941. augusztusi számban jelent meg Tóth Kálmán *Sztáray Mihály földjén: Baranyában* című beszámolója, a novemberi számban pedig megkezdték Bognóczy Géza *Andrásfalvi székelyek a Bácskában* című négyrészes tanulmányának közlését, 1942 szeptemberétől ugyancsak négy részletben közölték T. K. (Tóth Kálmán) *Töredék az alsóbaranya-bács-szlavóniai egyházmegye múltjából* című írását. Az 1942. januári számban jelent meg a *Gachal János esperes jelentése Bánáthól* című írás. A *Magvető* 1943. januári száma élén Ágoston Sándor *Mi a célunk?* címmel újrafogalmazta a folyóirat programját.

1943. októbertől megváltozott a szerkesztőség összetétele is. A címlapon ekkortól ez állt: „felelős szerkesztő és kiadó Ágoston Sándor református püspök. Szerkesztik: Keck J. Zsigmond és Dr. Tóth Kálmán. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szabadka. Nyomatott a Keresztény Szövetkezet nyomdájában, Szabadka.” (Keck Zsigmond Kzs jelzettel a folyóirat 1942. novemberi számában tette közzé *Szórványegyház és szórványnemzet* című írását.) 1944 augusztusában jelent meg a folyóirat utolsó, 7–8. kettős száma, benne Ágoston *Három névtelen hős a szórványokból* című írásával, melyben Sorg Péter, Milicz Klára és Novák Istvánné tragikus haláláról adott számot.

A *Magvető* 1933. július–augusztusi számának címlapján közölte a hírt, hogy Sándor király hosszú várakozás után végre kihirdette a Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház Alkotmányát,²² 1934 januárjában pedig a címlapon közölték: *Mi I. Alekszandar [...] megerősítjük Ágoston Sándornak, a Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház püspökévé való megválasztását.*²³ Ágoston Sándor első püspöki üdvözlő beszédét a *Magvető* 1935. július–augusztusi számának tanúsága szerint Cservenkán mondta el, a Keck Zsigmond 50 éves lelkési jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen.

A Délvidék visszacsatolását követő napokban – 1941. május 11-én – Ágoston Sándor a budapesti Kálvin téri templomban tartott igehirdetést, melyet a rádió egyenes adásban közvetített, *Felszabadulás* címmel pedig megjelent a *Rádió-prédikációk* sorozat 253. számú füzeteként. Maga a beszéd eleven példája a zaklatott időkben is megőrzött higgadtságnak és önfegyelemnek. Háborús időkben sokféleképpen értelmezhető a felszabadulás – mutatott rá a püspök –: fölszabadulhatunk a társadalmi rabságból régi korlátok összetörése révén, fölszabadulhatunk a politikai elnyomás alól, és fölszabadulhatunk idegen megszállás alól is. Nem hallgatta el: őt magát is elragadta a lelkesedés, amint az elmúlt hetekben a tömegek fölszabadult örvendezését látta. De a legnagyobb elragadtatás pillanatában is úgy érezte: valaki csöndesen benyi-

²² Mi Első Alekszandar [...] kihirdetjük a Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház Alkotmányát, *Magvető*, 1933. július–augusztus, 1–2. p.

²³ Mi I. Alekszandar [...] megerősítjük Ágoston Sándornak, a Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház püspökévé való megválasztását, *Magvető*, 1934. január, 1. p.

totta az ajtót és végigjött a padsorok között, megállt az úrasztalánál és így szólt: „Ha ti megmaradtok az én beszédemben, bizonytalansággal az én tanítványaim vagytok, és megismeritek az igazságot, és az igazság szabadabbá tesz titeket!”²⁴ Majd váratlan fordulatot az evangéliumi tanítás felé terelte a beszédét: „ha hiszel Jézusban, ha megmaradsz az ő beszédében, ha tanítványa vagy, és megismered ezt az igazságot, lehetsz te test szerint beteg, lehetsz világ szerint tudatlan, anyagilag szegény, családi körülményeid miatt szerencsétlen, politikailag elnyomott, élhetsz életed végéig bármilyen megszállt területen, mégis szabad ember vagy, mert a Fiú, aki mindörökké a házban marad, megszabadított és valósággal fölszabadított. Ámen.”²⁵ S ezzel a befejezéssel méltóságot és rangot adott a Délvidék felszabadulása feletti, csapongó érzéseknek. Bizonyára ezt a megfontoltságot és körültekintő együttérzést is méltányolták, amikor 1942 tavaszán Krámer Gyulával, dr. Sántha Györggyel és a német Welker Keresztéllyel együtt Ágoston Sándort is meghívták a felsőház tagjává.²⁶

A második világháború rettenetes csapást mért Bácska magyar és német lakosságára, így a református közösségre is. Orosz Attila *Egy püspök élete* című monográfiájában így fogalmazott: „a délvidéki reformátusság sorai közül 13 000 református németet, ezzel együtt tizenhárom német egyházközséget is elsodort. Ekkor 32 000 magyar református marad itt félelem és rettegések között.”²⁷ A lelkipásztori teendők végzésének lehetősége tovább szűkült, a kommunista diktatúra a templom falai közé kényszerítette az egyház tevékenységét. Nem élte volna túl a református egyház az üldöztetést – foglalmazta meg kései számvetésében a püspök –, ha a külföldi hittestvéreik, elsősorban a svájciak, adományaikkal nem támogatták volna őket. Hol voltak már azok az idők, amikor a bácsfeketehegyi református püspökség még árvaházat is fenntartott és működtetett. Ebben az intézetben 1923 és 1950 (az államosítás éve) között évente 30-40 árva gyermeket gondozott a református egyház, s fennállása során 324 árvát neveltek fel, és bocsátottak Isten dicsőségére a maga útjára. Kiadványuk, az Ágoston Sándor szerkesztésében évente megjelenő *Református Árvaházi Naptár* pedig máig az egyik legfontosabb történeti forrása a 20. századi bácskai magyarság történetének. Az állami kisajátítást követően az árvaház épülete Diakóniaházzá alakult át.

Ágoston Sándor, Kórógy és Bácsfeketehegy lelkésze, majd a Jugoszláv Királysági Református Egyház püspöke ragyogó alakját és emlékét 1960-ban

²⁴ ÁGOSTON Sándor: *Felszabadulás* (A Kálvin-téri templomban 1941. május 11-én), Rádioprédikációk sorozat 253. szám, kiadja a Budapest-Kálvin-téri Egyházközség – Sylvester Rt., é. n. [1941], 3-4. p.

²⁵ *Uo.*, 6. p.

²⁶ A Délvidéket három magyar és egy német tag képviseli a felsőházban, *Reggeli Újság*, 1942. február 9., 3. p.

²⁷ OROSZ Attila: *Egy püspök élete – Ágoston Sándor életútja és munkássága*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002, 64. p.

bekövetkezett halála után sűrű homály fedte. 2002-ben kései utódja, Orosz Attila református lelkipásztor megjelentette *Egy püspök élete – Ágoston Sándor életútja és munkássága* című monográfiáját, melyben találóan állapította meg: „az ő életműve egyházunk csaknem nyolcvanéves történetének gerince”.²⁸ Hozzáteszem: nemcsak a református egyház gerince, de erőforrása ő egész kisebbségi magyarságunk helytállási igyekezetének. Azon kevesek közé tartozik, akik viharos évszázadban cselekvő módon alakították a délvidéki magyarság sorsát: tanúja volt a történelmi Magyarország összeomlásának, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban kisebbségi sorsra jutott közösség reménytelen útkeresésének, megélte két világháború mindahány katasztrófáját, részese volt a kommunista hatalom vallásüldözésének, mégis mindvégig a népével maradt, hogy műveiben hiteles tanúságot tegyen a megmaradásért vívott nemes küzdelem részleteiről. Ágoston Sándor lelkészi-püspöki működése során élő lelkiismerete volt a délvidéki magyarságnak.

Ágoston Sándor művei (időrendben)

Vasárnap délután – Imák és elmélkedések, nyomtatott a Szlavóniai Magyar Újság könyvnyomdájában, Eszék, 1911, 238 oldal.

Üzenet hazulról – a kórógyi katonáknak küldi szent karácsony ünnepére az egész község nevében Ágoston Sándor lelkész, nyomtatott a Szlavóniai Magyar Újság nyomdájában, Eszék, 1915, 20 oldal.

Szórványok egyházi gondozása. Irányelvek a diaszpóra-misszió gyakorlására. A Dunamelléki Ref. Egyházkerület 1915. évi október h. 23-án tartott közgyűlésének 89. sz. VIII. 7 a) határozata alapján készítette Ágoston Sándor eszéki ref. lelkész, az Alsóbaranya–Bács–Szlavóniai Egyházmegye diaszpóra-misszió bizottságának előadója, kiadja a Dunamelléki Ref. Egyházkerület, Franklin-Társulat nyomdája, h. n. [Budapest], é. n. [1916], 42 [1] oldal (különnyomat a Dunamelléki Református Egyházkerület 1916. évi Jegyzőkönyvéből).

Rövidített református valláskönyv a szórványok részére, szerkesztette Ágoston Sándor püspök, nyomtatott Deák Sándor könyvnyomdájában, Szabadka, é. n., 16 oldal.

[Szerző feltüntetése nélkül]: *Képek Jugoszláviából* [a *Magvető* melléklete angol, szerb, magyar és német nyelven], Minerva, Subotica, 1929, 16 oldal.

Esperesi jelentés. A szombori egyházmegyei közgyűlésen 1929. november hó 14-én felolvasta Ágoston Sándor esperes, In: *Református Árvaházi Naptár az 1930-ik esztendőre*, kiadja a *Magvető* Iratterjesztése, Minerva Nyomda és Lapkiadó Részvénytársaság, Subotica, é. n. [1929], 35–53. p.

²⁸ *Uo.*, 82. p.

Felszabadulás (A Kálvin-téri templomban 1941. május 11-én). Rádió-prédikációk sorozat 253. szám, kiadja a Budapest-Kálvin-téri Egyházközség, Sylvester Rt., é. n. [1941], 6 oldal.

[CSETE Istvánnal közösen:] *Istentiszteleti rend a szórványokban*, nyomtatott Deák Sándor könyvnyomdájában, Szabadka, é. n. [1943], 48 oldal. (A volt Jugoszláv Királysági Református Keresztyén Egyház utolsó kiadványa.)

Evangeliumi egzisztencia bizonytalan világban – Hogyan lettem lelkipásztor, önéletrajz, gépirat, Feketics, 1959, 13 oldal.

A jegyzetekben nem hivatkozott, további felhasznált irodalom

ÁGOSTON Sándor – HODOSY Imre – KISS Antal – MARGIT István – PÓTH Lajos – SÁRKÖZI Ferenc – STANYÓ TÓTH Gizella – SZABÓ Lajos: *A megtartó egyház – A feketicsi református gyülekezet történetéből*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1997.

HALLGATÓ Imre: *A feketicsi református templom kétszáz éve*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002.

A *Magvető* című folyóirat, a délszláv királyságban élő református keresztyének egyházi lapjának 1921–1944 közötti számai.

A *Református Árvaházi Naptár* 1922–1942. évfolyamai.